

14 m 15 a 16 b 17 f
18 n 19 t 20 i 21 n 22 o 23 g
24 i 25 j 26 k 27 m
28 o 29 p 30 q 31 r 32 s
33 t 34 u 35 v 36 w 37 x
38 y 39 z 40 a 41 b 42 c
43 d 44 e 45 f 46 g 47 h
48 i 49 j 50 k 51 l 52 m
53 n 54 o 55 p 56 q 57 r

Akıllı Hans

MURAT D. ÇEKİN

X

IX. yüzyıl sonlarında evrim teorisi dolayısıyla hayvan zekâsı konusuna ilgi artmıştı. 1891’de Berlinli emekli matematik öğretmeni Wilhelm von Osten, atının kâbiliyetlerini meraklı gruplara ücretsiz olarak sergilemeye başladı. Orlov Trotter ırkından erkek bir koşu atı olan Kluge (Akıllı) Hans’ı, 4 yıllık zorlu ve havuç – şeker ödüllü bir eğitim sonunda; dört işlem yapar, karekök hesaplar, harfleri bilir, notaları ve renkleri ayırt eder, günü ve saati bildirir, nesnelere yerini gösterir, kişileri sayar ve fotoğraftaki kişileri tanıır hâle getirmişti. Hans, kendisine sorulan sözlü veya yazılı soruları ön sağ ayağını yere vurarak cevaplıyor ve büyük oranda doğru biliyordu. Meselâ, “16’nın karekökü kaçtır?” sorusunda 4 kere, “30’u 4’e bölünce kaç çıkar?” sorusunda –cevap kesirli olduğundan– 8 kere, “Aynı ilk günü çarşamba ise tâkip eden pazar-tesi kaç gündür?” sorusunda 6 kere yere vuruyordu. A harfi bir vuruş, b harfi iki vuruş... biçiminde kodlanmıştı. Soruları sâhibi yâhut seyirciler sorsun, sonuç değişmiyordu.

Medya konuya büyük ilgi gösterdi. *The New York Times* 4 Eylül 1904 târihinde haberi, “Berlin’in hârika atı yalnızca konuşmuyor” manşetiyle verdi. Von Osten, hayvanların insana yakın bir zekâyâ sâhip olduğuna inanıyordu. Kedi, ayı gibi bâzı hayvanlara da basit hesaplamalar konusunda eğitim vermişti; ama hiçbiri Hans’ın elde ettiği başarıyı gösteremedi.

Hans’ın gördüğü ilgi üzerine Alman eğitim dâiresi bir komisyon oluşturdu. Sirk sâhibi, hayvânât bahçesi müdürü, veteriner, süvârî subay, ünlü bir jokey, okul müdürü, öğretmenler, hayvan davranışları araştırmacısı Oskar Heinroth, Berlin Üniversitesi Fizyoloji Enstitüsü başkanı Konrad Nagel ve Berlin Üniversitesi Psikoloji Enstitüsü başkanı Carl Stumpf’in bulunduğu komisyon, 12 Eylül 1904 târihini taşıyan raporla atın performansında bir hîle olmadığını açıkladı.

Stumpf, asistanı Oskar Pfungst’u konuyu araştırmakla görevlendirdi. Pfungst, her ihtimâli gözetererek yaptığı

denemelerde Hans’ın iki durumda başarısız olduğunu gördü: 1. Hava kararı, gözlerinin bağlanması veya aynı yerde olmaması yüzünden soru soran kişiyi görmüyorsa; 2. Soru soran kişi veya aynı ortamda olan kişiler sorunun cevabını bilmiyorlarsa. Meselâ sâhibi von Osten, cevâbını bildiği soruları sorduğunda %89 oranında doğru cevap alırken bilmediği sorularda bu oran %6’ya kadar düşüyordu.

Pfungst, atın cevâbı bilen kişileri görmesi gerektiğini anlayınca dikkatini o kişilere yöneltti ve atın ayak vuruşları doğru cevâba yaklaştıkça soruyu soran veya cevâbı bilenlerin yüz ve bedenlerinde gerilim artışını gösteren işaretler belirlediğini, at doğru cevâbı vurduğunda ise gerilimin çözüldüğünü fark etti. Pfungst’a göre, beden değişikliklerini algılama konusunda hassas bir hayvan olan at, insanların kendilerinin de farkına varmadığı bu ipuçlarını izliyor ve duracağı zamânı anlıyordu.

Pfungst, daha sonra kendini atın yerine koyarak deneklerin farkında olmadan verdikleri mesajlarla, tuttukları bir sayıyı veya bir işlemin sonucunu belli edip etmediklerini inceledi. Sağ eliyle vuruş yaparken bir yandan da denekleri tâkip ediyor ve çok küçük ânî kafa hareketleri biçiminde verdikleri ipuçlarını doğru cevâbı bulmak için kullanıyordu.

Pfungst, araştırma sonuçlarını 1909 yılında yayımladı. Ancak von Osten, atının zekâsına olan inancını kaybetmedi ve kalabalıkları etkilemeye devam etti. Aynı yıl içinde vefat edince Hans’ın başka sâhipleri oldu. 1916’dan sonra kendisinden bir haber alınamadı.

Öte yandan Pfungst, insanların ne kadar baskılamaya çalışsalar da istemsiz mesajlar verebileceklerini ortaya koymuş oldu. Sonradan “Akıllı Hans etkisi” veya “gözlemci beklentisi etkisi” olarak anılacak bu olgu, araştırma metodolojisinde dikkate alınması gereken bir faktör hâline geldi. Annelerinin kucığında bilişsel testlere tâbi tutulan küçük çocukların, annelerinin istemsiz beden hareketlerinden faydalanabilecekleri göz önünde tutuldu. İlâç denemelerinde yalnız deneklerin değil, onlara plasebo veya ilâç adayı veren araştırmacıların da “kör” olmasının temelinde bu etki yatmaktadır. 🐾

KAYNAKÇA

❶ Candland, D. K., *Feral Children and Clever Animals: Reflections on Human Nature*, Oxford University Press, 1993.

❷ Pfungst, O., *Clever Hans (The Horse of Mr. Von Osten): A Contribution to Experimental Animal and Human Psychology*, New York: Henry Holt, 1911; Trans: Carl L. Rahn, Originally published in German, 1907.

❸ *The New York Times*, “Berlin’s wonderful horse: He can do almost everything but talk – How he was taught”, Sep 4th 1904. “Clever Hans” again: Expert commission decides that the horse actually reasons. Oct 2nd 1904.

Akıllı Hans bir gösteride, 1904.

